

УДК 343.232
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.18>

Є. П. Плохута
orcid.org/0009-0008-0106-0378
доктор філософії,
доцент кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету

МАЛОЗНАЧНЕ ДІЯННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Постановка проблеми. Особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності виключно за наявності конкретної фактичної умови, якою є підстава кримінальної відповідальності. Відповідно до частини 1 статті 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [1]. Наведена норма кореспондує з частиною 1 статті 11 КК України, згідно з якою кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1]. Із цього визначення в доктрині кримінального права прийнято виокремлювати ознаки кримінального правопорушення, однією з яких є його суспільна небезпека, яка вказує на об'єктивну шкідливість вчиненого діяння.

Натомість, законодавець у нормах кримінального закону встановлює виняток із загального правила про суспільну небезпечність кримінальних правопорушень. Так, частина 2 статті 11 КК України передбачає, що не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [1]. Звертаючись до аналізу наведеної норми, вчені відзначають, що вона конкретизує зміст суспільної небезпеки як загальної ознаки кримінального правопорушення, а метою її запровадження до КК України є намагання законодавця підкреслити, що правосуддя в Україні має здійснюватися на засадах принципів справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності, за яких формальний момент – кримінальна протиправність типового діяння – не може превалювати на фактичним – відсутністю суспільної небезпеки конкретного діяння [2, с. 51].

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Теоретико-правові аспекти визначення поняття та змісту підстави кримінальної відповідальності досліджували у своїх працях Ю.В. Баулін, О.О. Дудоров, О.О. Кваша,

М.Й. Коржанський, Т.Є. Леоненко, М.І. Мельник, С.І. Маломуж, Н.А. Мирошніченко, П.С. Матишевський, Є.О. Письменський, М.Р. Рудковська, Є.Л. Стрельцов, О.В. Ус, М.І. Хавронюк, І.І. Чугуніков та інші вітчизняні вчені. Проте, незважаючи на ґрунтовність наукових розвідок з цієї проблематики, теоретико-правові та практичні аспекти стосовно малозначності діяння в доктрині кримінального права залишаються розкритими недостатньо повно.

Метою статті є розкриття сутності малозначного діяння шляхом виокремлення ознак, притаманних цій категорії кримінального права, та визначення на цій основі його поняття.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального права загальноприйнятим є підхід, за якого характеристика поняття малозначного діяння здійснюється шляхом виокремлення притаманних їй ознак. При цьому під ознаками малозначного діяння вчені розуміють кількісні та якісні характеристики об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретного складу злочину, які позбавляють діяння суспільної небезпеки або знижують його до мінімуму, який має значення для незлочинного правопорушення (мала матеріальна шкода, незначний прояв об'єктивної сторони, невизначені мета, мотив, незначна вина правопорушника тощо) [3, с. 187]. Водночас, коло ознак малозначного діяння визначається науковцями доволі по-різному.

Так, Т.В. Пономарьова та Т.Є. Леоненко характеризують малозначне діяння шляхом виокремлення двох ознак: 1) діяння має формально відповідати ознакам будь-якого складу злочину, який передбачений КК України; 2) суспільна небезпека має бути відсутня як така, а саме діяння не має спрямовуватися на спричинення істотної шкоди [4, с. 225]. О.О. Дудоров та Є.О. Письменський наводять три ознаки малозначного діяння: 1) воно формально повинно містити всі ознаки складу певного злочину, передбаченого КК України; 2) малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, що означає мізерність або взагалі відсутність шкоди, яка завдається або може бути завдана в результаті вчинення такого діяння; 3) малозначність має бути як об'єктивною, так і суб'єктивною, тобто особа мала намір вчинити

сама малозначне діяння [5, с. 3]. За допомогою трьох ознак малозначне діяння визначає С.І. Маломуж, вказуючи, що воно: 1) містить ознаки, що характеризують той чи інший злочин, передбачений КК України; 2) не володіє ступенем суспільної небезпеки, притаманної злочину; 3) суб'єктивно, за задумом особи, яка його вчиняє, не спрямоване на заподіяння істотної шкоди [6, с. 7].

Аналіз наведених підходів свідчить про те, що вчені одноставно характеризують малозначне діяння за допомогою ознак об'єктивного характеру: його формальної відповідності ознакам будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого нормами Особливої частини КК України, і відсутності суспільної небезпеки. У цілому такий підхід ґрунтується на нормі частини 2 статті 11 КК України, звернення до змісту якої дозволяє виокремити наведені ознаки із тим уточненням, що відсутність суспільної небезпеки полягає в тому, що діяння не заподіяло та не могло заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [1]. Вчені, які виокремлюють третю ознаку малозначного діяння, додатково акцентують увагу на притаманності йому суб'єктивного характеру – спрямованості умислу особи, яка його вчинила, на скоєння саме такого діяння, а не кримінального правопорушення.

Наведений підхід, за якого виокремлюються як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки малозначного діяння, широко використовується в судовій практиці. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду відзначає, що специфіка визначення малозначності діяння полягає у встановленні обов'язкової сукупності трьох умов: 1) формальна наявність у вчиненому діянні ознак складу злочину, передбаченого КК України, тобто всіх тих передбачених у законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України характеризують певний склад злочину. Діяння, яке не містить хоча б однієї ознаки складу злочину, не може визнаватись малозначним. Якщо істотність матеріальної (майнової чи фізичної) шкоди визначена безпосередньо в кримінальному законі шляхом закріплення конкретного розміру шкоди, яка має бути завдана при вчиненні відповідного злочину, то недосягнення цього рівня шкоди свідчить про відсутність у діях особи кримінальної протиправності, що унеможливує звернення до частини 2 статті 11 КК України; 2) малозначне діяння не становить суспільної небезпеки, яка є типовою для певного злочину. Це виражається в тому, що воно не заподіє взагалі шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі, або заподіє їм явно незначну (мізерну) шкоду; 3) малозначне діяння не повинно бути суб'єктивно спрямоване на заподіяння істотної шкоди. Якщо існує невідповідність між фак-

тично вчиненим малозначним діянням і умислом, спрямованим на заподіяння істотної шкоди, має наставати кримінальна відповідальність за замах на той злочин, який особа бажала вчинити (постанова від 30.09.2020 р. у справі № 688/1553/19) [7]. Таким чином, в судовій практиці, сформованій у ході застосування частини 2 статті 11 КК України, простежується тісний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних ознак малозначного діяння.

Встановлення малозначності діяння в судовій практиці має місце у випадках, за яких конструкція відповідного складу кримінального правопорушення не містить чітко визначеного розміру заподіяної шкоди. Такий підхід свого часу заклала Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України, яка вказала, що закріплене у частині 2 статті 11 КК України положення передбачає встановлення малозначності лише в тому разі, коли законодавець вирішення питання про межі заподіяної шкоди залишає на розсуд правозастосувача (суду). Щодо злочинів, конструкція складів яких передбачає конкретно визначений розмір спричиненої шкоди, констатація малозначності діяння виключається (від 24.12.2015 р. у справі № 5-221к15) [8].

На сьогодні наведений підхід широко використовується в судовій практиці Верховного Суду. Так, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду наголошує, що поняття істотної шкоди у контексті частини 2 статті 11 КК України носить оціночний характер, його зміст визначається оцінкою правозастосовними органами всіх конкретних обставин справи. На оціночний характер шкоди можна вказувати лише в тому випадку, коли законодавець у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини зазначеного Кодексу використовує загальні оціночні поняття: тяжкі наслідки, інші тяжкі наслідки (відносно визначені правові норми). При вирішенні питання про те, чи є діяння малозначним, суду необхідно враховувати не тільки фактично заподіяну шкоду, але й те, на що було направлено діяння і до яких втрат могло призвести (постанова від 02.12.2019 р. у справі № 612/712/16-к) [9]. При цьому Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначає, що якщо істотність шкоди визначена об'єктивними ознаками того чи іншого складу злочину, тобто характер шкоди є фіксованим і не може оцінюватись на розсуд правозастосувача (абсолютно визначені правові норми), застосування кримінально-правової норми про малозначність виключається (постанова від 30.09.2020 р. у справі № 688/1553/19) [7]. Наприклад, оцінка суспільної небезпеки діяння, передбаченого частиною 2 статті 15, частиною 1 статті 185 КК України, не може визначатись за правилом, закріпленим у частині 2 статті 11 КК

України, оскільки суспільно небезпечні наслідки цього складу злочину мають чітко визначену мінімальну межу шкоди, яка може бути завдана власнику майна (постанова від 13.11.2018 р. у справі № 401/2807/16-к) [10].

У доктрині кримінального права коло обставин, за яких діяння не можуть визнаватися малозначними, тлумачиться більш широко. Так, М.Р. Рудковська вказує, що за жодних обставин не можуть визнаватися малозначними діяння, в яких відсутні всі обов'язкові ознаки складу злочину; передбачені кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами злочинів; в яких визначено мінімальний розмір шкоди; передбачені складами злочинів, конститутивною ознакою яких є заподіяння істотної шкоди [11, с. 11]. Поділяючи наведену позицію, потрібно відзначити, що відсутність складу кримінального правопорушення виключає можливість визнання діяння малозначним, оскільки частина 2 статті 11 КК України не може бути застосована за відсутності події та складу кримінального правопорушення. Так само виключається застосування вказаної норми й до діянь, які передбачені кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами кримінальних правопорушень, що пояснюється тим, що такі діяння характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, а, відповідно, малозначними діяннями, зазвичай, є кримінальні проступки і нетяжкі злочини.

Поряд із цим, малозначне діяння потрібно відрізнити від незакінченого кримінального правопорушення. Як відзначає С.І. Маломуж, до ознак, які відмежовують малозначність діяння від незакінченого злочину, належать: 1) при малозначності діяння вчинок є завершеним актом зовнішньої поведінки, а при незакінченому злочині діяння є незавершеним – об'єктивна сторона злочину не виконана; 2) при малозначності діяння свідомість та воля особи спрямовані на вчинення незначного діяння, а при незакінченому злочині свідомість та воля особи спрямовані на вчинення суспільно небезпечного діяння або заподіяння суспільно небезпечної шкоди; 3) при малозначності діяння воно є завершеним, а при незакінченому злочині діяння є незавершеним або шкода не заподіяна із причин, що не залежали від суб'єкта злочину [12, с. 155].

Малозначність діяння виключає можливість притягнення особи, яка його вчинила, до кримінальної відповідальності. Водночас, як наголошує Н.А. Мірошниченко, у випадку, якщо діяння не є злочином, воно є іншим видом правопорушення [13, с. 550]. Відповідно, за наявності складу правопорушення іншого виду (адміністративного, дисциплінарного, цивільно-правового), особа може бути притягнена до відповідальності за його вчинення.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що малозначне діяння являє собою вчинене суб'єктом кримінального правопорушення винне діяння (дію або бездіяльність), яке формально передбачене КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки. Малозначне діяння підлягає характеристиці за допомогою трьох ознак: двох об'єктивного характеру та однієї – суб'єктивного. Об'єктивними ознаками малозначного діяння є його формальна відповідність ознакам будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого нормами Особливої частини КК України, та відсутність суспільної небезпеки. Суб'єктивною ознакою малозначного діяння є спрямованість умислу особи, яка його вчинила, на скоєння саме такого діяння, а не кримінального правопорушення. Наведені ознаки малозначного діяння є достатніми для його відмежування від кримінальних правопорушень, у тому числі й незакінчених. Інші чинники, у тому числі підстави для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності, в ході встановлення малозначності діяння до уваги не беруться.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
3. Козенко Т.Є. Критерії та ознаки малозначності діяння за кримінальним законодавством України. *Наукові записки*. 2000. Т. 18. Спеціальний випуск. С. 189.
4. Пономарьова Т.В., Леоненко Т.Є. Малозначність діяння в кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 224–229.
5. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Малозначність діяння: проблеми застосування та вдосконалення кримінального закону. *Юридичний вісник України*. 19–25 лютого 2015 р. № 7; 26 лютого – 3 березня 2016 р. № 8.
6. Маломуж С.І. Малозначність діяння в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2017. 246 с.
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30.09.2020 р. у справі № 688/1553/19 (провадження № 51-2142км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92021133>.
8. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24.12.2015 р. у справі № 5-221к15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289>.
9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.12.2019 р. у справі № 612/712/16-к (провадження № 2148км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275888>.
10. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13.11.2018 р. у справі № 401/2807/16-к (провадження № 51-2816км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77968960>.

11. Рудковська М.Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 18 с.

12. Маломуж С.І. Відмежування малозначності діяння від подібних понять. *Право і суспільство*. 2015. № 6. Ч. 3. С. 153–157.

13. Мирошниченко Н.А. Кримінальні правопорушення та малозначність діяння. *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 65. С. 549–553.

Анотація

Плохута Є. П. Малозначне діяння у кримінальному праві: поняття та сутність. – Стаття.

Актуальність теми статті зумовлена тим, що теоретико-правові та практичні аспекти стосовно малозначності діяння в доктрині кримінального права залишаються розкритими недостатньо повно. Це зумовило постановку як мети статті розкриття сутності малозначного діяння шляхом виокремлення ознак, притаманних цій категорії кримінального права, та визначення на цій основі його поняття.

Наведено поняття ознак малозначного діяння та доктринальні підходи до визначення їх кола, здійснено їх аналіз із точки зору відповідності нормативному визначенню поняття малозначного діяння, закріпленому в частині 2 статті 11 КК України. Із урахуванням змісту цих ознак, виокремлено дві об'єктивні ознаки малозначного діяння (його формальну відповідність ознакам будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого нормами Особливої частини КК України, та відсутність суспільної небезпеки) та одну суб'єктивну – спрямованість умислу особи, яка його вчинила, на скоєння саме такого діяння, а не кримінального правопорушення.

Досліджено судову практику Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду стосовно розуміння малозначного діяння та встановлення його малозначності. На основі доктринальних підходів визначено коло обставин, за яких діяння не можуть визнаватися малозначними, і здійснено відмежування малозначних діянь від незакінчених кримінальних правопорушень.

За результатами проведеного дослідження сформульовано авторське визначення поняття малозначного діяння як вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення винного діяння (дії або бездіяльності), яке формально передбачене КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

Встановлено достатність виокремлених ознак малозначного діяння для його відмежування від кримінальних правопорушень, у тому числі й незакінче-

них. Констатовано, що інші чинники, у тому числі підстави для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності, в ході встановлення малозначності діяння до уваги не беруться.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, малозначність, малозначне діяння, суспільна небезпека, істотна шкода.

Summary

Plokhuta Ye. P. Insignificant act in criminal law: concept and essence. – Article.

The relevance of the topic of the article is due to the fact that theoretical, legal and practical aspects of the insignificance of an act in the criminal law doctrine remain insufficiently covered. This has led to the aim of the article to reveal the essence of a insignificant act by identifying the features inherent in this category of criminal law and defining its concept on this basis.

The author defines the concept of signs of a insignificant act and the doctrinal approaches to determining their scope, and analyzes them from the perspective of compliance with the statutory definition of the concept of a insignificant act enshrined in Part 2 of Article 11 of the Criminal Code of Ukraine. Given the content of these features, the author distinguishes two objective features of a insignificant act (its formal compliance with the features of any criminal offense provided for in the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and the absence of public danger) and one subjective feature – the intent of the person who committed it to commit such an act rather than a criminal offense.

The author examines the case law of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court regarding the understanding of a insignificant act and determination of its insignificance.

Based on the results of the study, the author formulates the author's own definition of the concept of a insignificant act as a culpable act (action or inaction) committed by a criminal offense subject, which is formally provided for by the Criminal Code of Ukraine, but due to its insignificance does not pose a public danger.

The author establishes the sufficiency of the distinguished features of a insignificant act to distinguish it from criminal offenses, including those which are not completed. It is stated that other factors, including the grounds for mitigation of punishment or exemption from criminal liability, are not taken into account when determining the insignificance of an act.

Key words: criminal offense, insignificance, insignificant act, public danger, substantial harm.